

ՄԵԿՆՈՒԹՐԻՆ ԵՐԲՈՅԵԿԱՆ ԸՆՈՒԸՆՅ

Հայ գրականութեան մէջ պահուած է գրուածք մը, որ ձեռագիրներու մէջ այսպիսի վերնագիր մը կը կրէ. «Այս բանք եռահիւսական բաղաձայնք համանունաց բաղձացեալ զամենայն ինչ որ միանգամ անուանք եբրայեցի յԱւրէնս եւ ի Մարգարէս եւ ի Նոր Կտակարանս՝ Թարգմանեալ եւ մեկնեալ յԵբրայեցւոյ ի յոյն եւ ի Յունաց ի Հայ կարգաւ ըստ նշանադրաց եւ զմեկնութիւն նշանադրաց աղիաբեալիցն Եբրայեցւոյ, թէ զինչ միաբանութիւն ունիցին անուանց»։ Բովանդակութիւնը յայտնի կ'ընէ արդէն վերնագիրը. այսինքն կը պարունակէ Ս. Գրքի մէջ գտնուած սրբազան անուններու մեկնութիւնը։

Այս կարգի մեկնութիւններու ձեռնարկուած էր արդէն քրիստոնէութեան սկիզբները. ապա աւանդութեան համանունները լրացնելով զանոնք՝ առանձայն Որոգինէս լրացնելով զանոնք՝ առանձին հատորի մը մէջ ամփոփած հրապարակած է։ Միջին դարու մէջ կարեւոր տեղիք նկատուեցան այս Մեկնութիւնները աստուածաբանական գիտութեանց անոնց կարեւոր բայց նոր դարը չհնորհեց որ de Lagarde ուշադրութիւն մը, մինչեւ որ Onomastica sacra հրապարակ հանեց իւր կամաց կամաց դործը. այնուհետեւ սկսաւ կամաց կամաց հետաքրքրութիւն արթննալ բանասէրներու քով այս հաւաքման նկատմամբ։ Franz Wutz եղաւ այն գիտնականը, որ առանձին ուսումնասիրութեան առարկայ ընտրելով Մեկնութիւններուս զայն, ի մի խմբեց Մեկնութիւնները, պահուած այլեւայլ խմբադրութիւնները, պահուած զանազան լեզուներով եւ ընդարձակ ներածութեամբ մը պարզեց անոնց իրարու հետ ունեցած աղերսն եւ ծագման պատմութիւնը¹։ Յեցած այս ուսումնասիրութեան

վրայ, պիտի ջանանք տալ ամփոփ պատկեր մը Մեկնութեան ծագման եւ զարգացման մասին, որ կրնայ օգտակար ըլլալ հայերէն բնագրին յառաջագայութեան պատմութեան եւ Թարգմանութեան ժամանակի լուսաւորութեան համար։

Զմեզ գլխաւորաբար հետաքրքրողը հեղինակի հարցն է։

Ս. Յերոնիմոսի համաձայն Փիլոն եւ Որոգինէս են Եբրայական անուանց մեկնութեան հեղինակը։ Առաջինը Հին Կտակարանի, երկրորդը Նորին։ Փիլոնի անուամբ կը յիշէ նաեւ Եւսեբիոս Կեսարացին, սակայն այնպիսի զգուշութեամբ մը, ուսկից դիւրաւ մեծ տարակոյս մը կը ծագի անոր աղբեր հարազատութեան մասին։ Ահա թէ ի՞նչպէս կը բացատրէ իւր կարծիքը. «Ասնն, ի՞նչպէս կը բացատրէ իւր կարծիքը. «Ասնն, եթէ եւ Մեկնութիւնը եբրայական անունաց, որ յՕրէնս եւ ի Մարգարէս, Նորին (Փիլոնի) խնամօք իցնն»։ (Եկեղ. Պատմ. Բ, ԺԸ, 7)։ Նմանապէս Պաւլոսի հայերէն ձեռագրին մէջ Փիլոնի կ'ընծայուի, սակայն ասոր ալ հարազատութեան երաշխաւորութիւնը կը պակսի, ինչպէս յայտնի է նոյն իսկ վերնագրէն, ուր կ'ըսուի՝ «Զայս բառս եբրայեցի անուանց հետեւողին առաքելոց Փիլոնեայ Թարգմանեալ է ի լեզու յոյն» (Wutz, On. 850)։

Բայց գլխաւոր պատճառը, որ զմեզ կը բռնադատէ աւանդութեան խարխուլ կազմածին վրայ չյնուլ, այն մեծ տարբերութիւնն է, որ կայ Փիլոնի գործերուն մէջ գտնուած մեկնութեանց եւ այս Եբրայական անուանց գործին մեկնութեանց միջեւ։ Այս տարբերութենէն, որ պարզ հարեանցի համեմատութեամբ մը կը տեսնուի, ինքնին կը հետեւի հեղինակներու այլեւայլութիւնը։

Իսկ Յերոնիմոսի այն վկայութեան հանդէպ՝ թէ Որոգինէս «հանդերձ այլովք եւ զհանձարոյն իւրոյ զպայծառ յուշակերտ եւ յայս ի կիր արկ, զե զորովք Փիլոն որպէս եբրայեցի զանց արար, սա

¹ Franz Wutz, Onomastica sacra. Untersuchungen zum Liber interpretationis nominum hebraicorum des hl. Hieronymus. Leipzig 1914—1915. 1. und 2. Hälfte.

որպէս քրիստոնեայ կատարեաց, ստիպուած ենք աւելի զգոյշ եւ կասկածոտ դիւրք մը բռնել: Վասն զի զէթ Փիլոնի մասին Եւսեբիոս Կեսարացւոյն քով՝ ինչպէս տեսանք, թէ եւ կասկածելի, սակայն վկայութիւն մը կար, որ Յերոնիմոսի աղբիւր կրնար ըլլալ. բայց Որոգինէսի անուան ընծայուած գրութիւն մը չենք գտներ անոր քով: Ուրեմն ուսկից քաղած է Յերոնիմոս այս տեղեկութիւնը: Վայրապար որոնուած հեղինակը՝ Հռոմէական համայնի պէտք է, որ Դիոգոր Տարսոնացին ըլլայ, որ Որոգինէսի անուամբ ունի հետեւեալ տիտղոսով գրութիւնը. «Մեկնութիւն երբայական անուանց» (Դիոգ. Հարցմունք եւ Պատասխանիք 94, հրտ. Papadopoulos-Kerameus, Petersburg 1895), եւ դարձեալ «Մեկնութիւն ամենայն անուանց եւ չափուց, որ յատուածեղէն Դիրս յիշատակին» (Անդ, 98): Ուսկից ակնյայտնի կը տեսնուի, թէ հոս խօսք կ'ըլլայ ամբողջական գործի մը մասին, չկայ զանազանութիւն շինի կամ Նորի: Ըստ այսմ այն գործը, զոր Յերոնիմոս Փիլոնի եւ Որոգինէսի կ'ընծայէ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ Դիոգորի Որոգինէսի համարածը: Սակայն խնդրին ծանրակէսն յայնմ չի կայանար, թէ արդեօք Որոգինէս մասնակաւն թէ ամբողջական գործ մը արտադրած է, այլ հարցն անոր մասին է, թէ առ հասարակ Որոգինէս կրնա՞ր այսպիսի արդիւնք մը յառաջ բերել, եւ թէ բերած է:

Թէ եւ վերջին հարցումն աւանդութեան միաբան վկայութիւնը կը հաստատէ, սակայն առաջին հարցման էական պայմանին պակասութեան պատճառաւ ստիպուած ենք Որոգինէսի հեղինակութիւնը Բարդեսհեւէրի հետ մերժել, որ հաստատուն կռուաններու վրայ յեցած կը հաւաստէ, թէ մեզի ծանօթ ամենահին քրիստոնէական Onomastica ստուգիւ Որոգինէս չէ հեղինակած, այլ անոր աշակերտներէն կամ հետեւողներէն մին, անոր

մահուանէն քիչ վերջը՝ մօտաւորապէս 260—90ի շրջանին իւր վարդապետին գործերէն շատ մը մեկնութիւններ ի մի հաւաքելով եւ առատապէս ծոխացնելով՝ անանուն հրապարակ հանած է, որ յետոյ Որոգինէսի ընծայուած է: Ասով դիւրաւ կը մեկնուի աւանդութեան թէ հեղինակին եւ թէ ժամանակի մասին տուած վկայութիւնը (Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur II, 146).

Թէ ինչո՞ւ Որոգինէս այս գործին հեղինակ չի կրնար ըլլալ:

Նոյն հմուտ հեղինակին հետ կը պատասխանենք, թէ անհաստատ է, որ Որոգինէս գործի մը ձեռնարկած ըլլայ, որ կարողութենէն ու ատակութենէն վեր էր: Արդ այսպիսի գործի մը հեղինակ չենք կրնար համարիլ, վասն զի մեծ մատենագիրն կը պակսէր էական պայման մը՝ երբայական լեզուին հմտութիւնը, զով ինքն իսկ Որոգինէս առանց ծածկելու յաճախ իւր մեկնութեանց մէջ կը խոստովանի (տես մանրամասն վկայութիւնները Wutzի քով էջ 37 եւ յաջորդք): Մինչդեռ Ս. Անուանց մեկնութեան հեղինակը ինչպէս մեկնութիւններէն յայտնապէս կը տեսնուի, ոչ միայն քաջ հմուտ է երբայցեցերէնի, այլ նաեւ լաւ տեղեակ է ասորերէնի եւ արամեերէնի, որոնք նմանապէս կը պակսին Որոգինէսի:

Բայց թէ ո՞վ է այդ քաջահմուտ լեզուագէտ հեղինակը, դժբախտաբար առ այժմ չենք կարող որոշել, սակայն այսչափ կրնանք ըսել, թէ կապրէր երբորդ դարուն երկրորդ կիսուն, կը վերաբերէր Աղեքսանդրեան դպրոցին. եւ այս դպրոցին ուղղութեամբ ալ իւր գործն աշխատասիրած է միանգամայն կարկառուն կերպով իւր անկախութիւնն ու ինքնութիւնը վեր ցոյց տեցնելով:

Այսպէս պէտք ենք համարիլ նաեւ Փիլոնի ընծայուած գործը, թէ Փիլոն Ս. Դրոց յատուկ անուններու մեկնութիւն

մը չունի, այլ ուրիշ մէկն հաւանորէն
երրորդ դարուն անոր գործերէն ցիր ու
ցան մեկնութիւնները ժողոված եւ իրմ
այլ շատ բան աւելցուցած լոյս ընծայած է:

Հազիւ թէ ամբողջական գործն հրա-
պարակ կ'ըլլէ, օրինակութիւններ օրինա-
կութեանց վրայ կը յաճախեն եւ դժբախ-
տաբար անհմուտ օրինակողներու ձեռքն
էնյապով վերադառնալ ալ վերադառնալով
կը բարդուին, այնպէս որ երբ 100 տարի
վերջ Ս. Յերոնիմոս կը ձեռնարկէ լատի-
ներէնի թարգմանել, բաւական այլակեր-
պուած կը գտնէ եւ կը ջանայ նոր փութով
զայն վերակազմել՝ ըսելով, թէ «թէպէտ
եւ նորովք խնամօք դուն եղի անդրէն նո-
րոգել զհին կազմածն, այլ զայս գործ,
որպէս ինձ թուի, յունաց իմն մանուկն
անկ է առնել»: Այսօրուան քննութիւն-
ներէն յայտնի է, թէ Ս. Յերոնիմոս իւր
ձեռնարկութեան մէջ բաւական յաջողած
է. բայց թէ յունարէն բնագրին վրայ մեծ
ազդեցութիւն մը գործած է, շատ սա-
րակուսական է: Յունարէն բնագրին առ-
հասարակ անխնամ մնացած է. այսօր
չիտաւորաբար թարգմանութիւններու շնոր-
հիւ է, որ հնար է զայն ըստ բաւականի
վերակազմել: Գործս թարգմանուած է,
ինչպէս յիշեցինք՝ լատիններէնի, ասորերէնի,
հայերէնի, արաբերէնի եւն:

Թողով միւս թարգմանութիւնները
մէկ կողմ կ'ուզենք քանի մը տեղեկու-
թիւններ հաղորդել հայերէնի մասին: Wutz
Բազմութիւ եւ այն ձեռագիրները. Wutz
մէջ պահուած է հայերէն բնագիրը: Հա-
նկատի ունեցած է անոնցմէ մէկ մասը:
Այսպէս ինձի ծանօթ են Պաւլայի Հա-
մալարանի Codex Ticinensis II, 2 (ԺԲ դա-
րէն), Բերլինի արքունի Մատենադարանի
Թ. 79 (Petermann, Nr. 145, 1602էն),
Թ. 80 (Minutius, Nr. 273, 1618էն),
Պարիսի Ազգ. Մատենադարանի Թ. 302
(ԺԳ. դարէն), 271 (ԺԷ. դարէն), 260
(ԺԶ. դարէն), Վիեննայի կայսերական Մա-

տենադարանի Թ. 3 (1638էն), Վիեննայի
Մխիթարեան Մատենադարանի Թ. 337
(մերձաւորապէս ԺԵ. դարէն), Թ. 319.
(1697էն), 672 (Իբր ԺԷ. դարէն), 895
(1608էն), 950 (Իբր ԺԸ. դարէն):

Այս ձեռագիրները իրենց առանձնա-
յատկութիւններէն առեալ կրնանք երեք
խումբի բաժնել.

Ա. խումբի միակ ներկայացուցիչն է
Պաւլայի ձեռագիրը:

Բ. խումբի կը վերաբերին՝ Բերլինի
79, 80, Պարիսի Թ. 271, 302, մեր
Թ. 337, 672, 895, Կայսեր. Մատ. օրի-
նակ եւ Պաւլայի Ձեռագրին լուսանցա-
գրութիւնները:

Իսկ Գ. խումբը կը կազմեն մեր
Թ. 319 եւ 950:

Ի բաց առեալ Գ. խումբը, որ հայե-
րէն թարգմանութենէն զատ լատիններէնէն
ալ մեծապէս օգտուած է, եւ ասով
սկզբնադէն բաւական շեղած, թէ միւս
խմբերը միակ նախաբնագիր մը կ'ենթա-
դրեն, պարզ համեմատութիւնն իսկ կը
ցուցնէ: Երկուքն ալ միեւնոյն կարգը,
միեւնոյն սխալներն ունին: Ա. խումբին
մէջ տեսնուած անուանց կարգը, որ յայտ-
նապէս նախնադոյն ձեւը կը ներկայացնէ,
մեծ մասամբ Բ.ին մէջ անփոփոխ պա-
հուած է. միայն ժամանակի ընթացքին
հետզհետէ այբուբենական կարգի վերա-
ծուելու սկսած է ընդօրինակողներու կող-
մէն: Աւելի ակնյայտնի է վերադառնալու
նոյնութիւնը. ինչպէս Ամիրնացի =
«ճաղեալք» ունին երկու խումբերն ալ,
«ժողեալք» Բ.ին «Հաղեալք» Գ.ին: Չարուղոն =
«Հասուս» փոխ. «Հոսուս» Գ.ին: Մարիւր =
«Հաւ» փոխ. «Հաւր» Գ.ին: Տուրիւս = «բար-
ձրութիւն» փոխ. «բարութիւն» եւն:

Այս մեր նախաբնագիրը թարգմա-
նուած է յունարէն երկաթագիր ձեռագրի
մը վրայէն, ասոր կը վկայեն ինչ ինչ
անուաններու սխալ ընթերցումները. զոր
օր. թարգմանիչը ԹԵՂՈՅՆ կարգացեր է

